

A KÖZMŰVELŐDÉS CIVIL SZERVEZETEI ÚJPESTEN

Újpest közművelődésének története egyidős a település történetével. Az ország fővárosa, a kultúra központja mellett meghúzódó kis község, majd város, végül a főváros külső kerülete természetesen nem dicsekedhet országos jelentőségű kulturális intézményekkel, színházakkal, szellemi műhelyekkel. Újpest művelődéstörténetének legfontosabb részét a közművelődés civil szervezetei jelentik. Az újpesti polgárok önművelési igénye – a saját maguk által megteremtett közösségi keretek között – végigkíséri az elmúlt másfél évszázadot.

A közművelődés civil szervezeteinek kialakulása és fejlődése

Újpest kulturális életének kezdeteit a községben letelepedett nemzetiségek (magyarok, zsidók, svábok, németek, szlovákok, lengyelek) népszokásain alapuló események, rendezvények jelentették. (Hagyomány volt például a német nyelvterületről átörökített „farsangtemetés”, amelyet a XIX. század végéig évről-évre eljátszottak). Az etnikai jellegű tradíciókat követték az önszerveződő népdalkörök, dalárdák és a közkedvelt sramli zenekarok¹. A kis községből várossá való fejlődés folyamatában azonban az itt élő iparosok és kereskedők egyre inkább a polgári életformát tekintették mintának és saját érdekvédelmük megszervezése mellett igényelték a művelődés, kultúrálódás szervezeti kereteinek megteremtését is. Ennek megfelelően a megalakuló szakmai érdekvédelmi szervezetek a szabadidő hasznos eltöltésével is foglalkoztak, így például az 1869-ben megalapított Újpesti Önképző Munkásegylet; valamint a kisiparosok szakmai érdekvédelmi csoportjait tömörítő, 1885-ben létrejött Újpesti Ipartestület². Kezdetől igen népszerű volt az amatőr színjátszás. Nem véletlen, hogy már 1869-ből

¹ Szerényi Antalné: Újpest kulturális élete in: Újpest – Írások a település történetéből. Szerk.: Kadlecovits Géza és dr. Sipos Lajos Újpesti Helytörténeti Alapítvány kiadása az Újpesti Értelmiségi Klub gondozásában, Budapest, 1993.

² Szöllősy Marianne: Civil szervezetek Újpesten a „boldog békeidők” idején. Újpesti Helytörténeti Értesítő 2003. március, X. évfolyam 1. szám, 4. és skk. old.

tudunk műkedvelő asztalosok által létrehozott színjátszó körrel, akik a vezetőjük, *Csiki Sándor: A bujdosó lengyel gróf és a megtért haramiák* című darabját adták elő. Később nívós darabok előadására is sor került. 1895-ben szintén egy helybeli amatőr társulat bemutatta *Gerhardt Hauptmann: Takácsok* című színművét. Az 1909-ben átadott Munkásotthon műkedvelő előadásán játszották Gorkij: *Éjjeli menedékhely* című drámáját³.

A század végén azután egyre-másra alakultak az önkéntes részvételen alapuló körök, egyesületek, társaságok, tükrözve Újpest társadalmi életének sokszínűségét. Többségük nem élt meg egy generációnál hosszabb időt⁴. Kivétel volt az 1871-ben alakult Újpesti Dalkör, amely 1892-ben ugyan több részre szakadt, de egyik utóda, az Erkel Gyula vezetésével létrejött Munkásképző Dalkar megérte fennállásának 100. évfordulóját⁵, továbbá az Újpesti Közművelődési Kör, amelynek történetét külön ismertetjük.

Az említett szervezetek mellett jelentős volt a felekezetekhez kötődő civil kulturális egyesületek tevékenysége. 1871-ben kezdte meg működését az Izraelita Nőegylet, amely hangversenyek és színelőadások tartásával gyűjtött adományokat emberbaráti célokra. 1891-ben alakult meg dr. Varázséji Béla hittanár kezdeményezésére a Katolikus Legényegylet, amely a vallás és hazaszeretet jegyében kívánta nevelni és művelté tenni a leendő ipari munkásokat, hogy becsületes tagjai lehessenek a társadalomnak. 1903-ban létesült az Újpesti Katolikus Kör, amelynek célja a hitélet fejlesztése mellett a kulturális tevékenység volt: a többszáz tagból álló csoport hangversenyeket, felolvasóesteket rendezett. 1907-ben a hitközség kebelén belül

³ Szöllősy M.: i. m.

⁴ *Gábrriel Tibor*: Pillanatkép Újpest társadalmi életéből – Százéves történet. Újpesti Helytörténeti Értesítő, 2003. március X. évfolyam 1. szám, 17.

⁵ Szöllősy M.: i. m.

kezdte tevékenységét az Újpesti Református Kör⁶. Oktatás és nevelés volt a célkitűzése az egyes egyházközségek keretében megszerveződő nőegyleteknek: Újpesti Katolikus Nőszövetség (1921), Újpesti Baptista Nőegylet (1915), Újpesti Evangélikus Nőegylet (1920), Újpesti Református Keresztyén Nőegylet (1921), Lórántffy Zsuzsanna Egyesület (1921), Bethlen Kata Egylet (1935). A legkisebbekre is gondolva, a baptista gyülekezet 1927-ben Baptista Gyermekek Körét alapított⁷.

Mind a felekezetekhez kötődő, mind a világi egyesületek tevékenységének jelentős eleme volt a jótékonyági célok szolgálata. Kifejezetten ilyen célra alakult 1897-ben az Újpesti Gyermekebarát Egyesület, amelyet Újpest község az éves költségvetésében meghatározott összeggel támogatott. 1902. december 18-án például az egyesület 103 gyermeknek adott – felekezetre való tekintet nélkül – téli ruhát, majd tartotta meg egyleti helyiségében a díszközgyűlését. Rendezvényükön jelen volt a jegyzőkönyv szerint „Illek Vincze esperes-plébános, Mády János református esperes, dr. Venetiáner Lajos főrabbi, Lindt János bírósági elnök, Zsoldos János főjegyző”⁸. Az 1910-es évektől számos más jótékonyági célú civil szervezet alakult, amelyek közül témánk szempontjából a nők képzését segítő Lujza Leányegyesület és a Szabad Lyceum Újpesti Osztály érdemel említést⁹.

Az Újpesti Közművelődési Kör 1877-1940 között

A közművelődés civil szervezetei között kiemelkedő helyet foglalt el az Újpesti Közművelődési Kör, amelyre nemcsak azért érdemes figyelmünket fordítani, mert alapításától kezdve 63 évig állt fenn és számos, Újpest egész lakosságát érintő közéleti szerepet töltött be, hanem azért is, mert hosszabb megszakítás és több újrakezdési

⁶ Szöllősy M.: i. m.

⁷ Berényi András-Palásik Mária-Rigószki Csaba-Sipos Balázs-Varsányi Erika: Újpest IV. kerület. CEBA-Kiadó, Budapest, 1998. In: Budapest városrészei sorozat 4. kötet, sorozatfőszerkesztő: dr. Kasza Sándor

⁸ Gábrriel T.: i. m.

⁹ Szöllősy M.: i. m.

kísérlet után létrejött utóda (amelyet szigorúan véve nem lehet „jogutódának” nevezni), azonos néven még ma is működik. Ennek a körnek a történetében tükröződik a kisközségből várossá alakuló Újpest, majd Budapest Főváros IV. kerületének a története is.

Bármilyen hihetetlennek tűnik is ma, az első közművelődési kört 12-15 éves diákok alapították. A XIX. század közepén sorra alakuló felekezeti és községi iskolák működése ugyanis termékeny talajt biztosított az önképzést és a művelődést szolgáló közösségek létrehozására. Az 1877. július 29-én megalakult „Újpesti Önképzőkör” elsősorban a diákok saját irodalmi műveinek előadására, megvitatására és bírálatára adott lehetőséget. A Kör első elnöke az egyesület-alapítás legfőbb szószólója, a diákok szellemi vezére, Szterényi József volt. Az alapítók között találjuk Ugró Gyulát, Újpest későbbi polgármesterét, a kör alkönyvtárnokát, aki 50 évvel később így emlékezett vissza a kezdetekre: „Még alig száradt meg a tinta azon a bizonyítványon, mit 1877. évi július hó 16-án a 4. elemi osztályból állítottak ki a részünkre, mi már ugyanazon hónap 29-én, Friedmann Miklós szűk szobájában 18-an összeszorulva hallgatjuk szellemi vezérünk, Szterényi József biztató, bátorító szavát. [...] Önképzés és segélyezés volt a cél, amelyre minket lelkesített, s nemes lelkének ereje úgy elragadott mindnyájunkat az ő szebb világába, hogy nagy örömmel azonnal teljesítettük kívánságát és megalapítottuk körünket, és hogy mily erős alapra is fektettük azt, megmutatta az a jövő, amit 50 éves pályánkon átfutottunk.”¹⁰

A tagok kezdetben az Árpád út egy földszintes házában, az alelnöknek választott Friedmann Miklós szobájában gyűltek össze. Később az összejöveteleket iskolai tantermekben, kezdetben az Attila utcai elemi iskolában, majd a Beniczky és a József utca sarkán lévő izraelita iskola egyik helyiségében, végül a – jelenlegi Katolikus Kör helyén álló - Templom téri elemi iskolában tartották.

¹⁰ Dr. Ugró Gyula: Az Újpesti Közművelődési Kör története. A Kör fennállásának 50. évfordulóján, 1927. december 18-án elhangzott beszédet közli az Újpesti Helytörténeti Értesítő 1995. januári száma 5. o.

Az önképzőkör hét pontból álló szabályzatot alkotott és három tudományos (nyelvészeti-történelmi, természettudományi, kereskedelmi) szakosztályra oszlott, amelyeknek élén egy-egy elnök és titkár állott. Az üléseken a tagok saját dolgozataikat olvasták fel, szavaltak, színdarabokat adtak elő, és előszóval vagy írásban bírálták egymás műveit vagy előadását. Nagy tekintélynek örvendett az állandó bíráló bizottság, amely azokban az esetekben döntött, amikor az író és a kritikus, avagy az előadó és a bíráló ellentétbe keveredtek a mű irodalmi értéke, vagy az előadás minősége felett. „Merész vállalkozásnak látszott, de fényesen sikerült. Molière 'Botsinálta doktor' vígjátékát adtuk, az akkor ezen célra egyedül megfelelő helyiségben, a Széchenyi kávéház nagytermében. Az előadás után, amint a függöny felgördült, megszólalt az újpesti cigányok tánczenéje és a sok gyermek, fiúk és leányok szüleikkel és a többi vendéggel együtt kivilágos kivirradtig ropogtatták a csárdást, lejtették a keringőt, nem is árult ám ott petrezselymet egyetlen hölgy sem. Ez az első erkölcsi fényes siker vetette meg a Kör multságainak évtizedes jó hírnevét is.” – emlékezik vissza Ugró.¹¹

A Körnek az önképzés mellett kezdettől fogva lényeges tevékenysége volt a diákok segélyezése, amelyre a három-négyhavonta rendezett sikeres színelőadások bevételéből nyílt lehetőség. Az önképzőkör – a tagok anyagi áldozatvállalásával - egyre gyarapodó könyvtárat is fenntartott. Idővel az önképzőkör felnöttebb tagjai barátaikkal „Társalgó Kör” néven új egyesületet alapítottak, amely főleg hangversenyek rendezésével vívott ki sikereket. 1887 szeptemberében azonban a két testvér egyesület – Ugró Gyula javaslatára – „Újpesti Közművelődési Kör” néven egyesülve működött tovább. Székhelye a Társalgó Kör helyisége lett az Árpád út 1. szám alatti házban.

¹¹ Ugró Gy.: i. m. 7. o.

Az egyesülés jelentősen kiszélesítette a szervezet lehetőségeit korábbi célkitűzései (önképzés, segélyezés, könyvtár) megvalósításában, másrészt ennek eredményeként tekintélye is egyre emelkedett. Már nemcsak az önművelés és a kultúra terjesztése, hanem a község szellemi, sőt gazdasági ügyei is szerepeltek az ülések napirendjén, mint Ugró Gyula írja: "a község rohamos fejlődésének minden fontosabb ügye a körben döntetett el."¹² Ezt elősegítette, hogy akkoriban a Kör tagjai sorába tartozott a községi elöljáróság számos tisztviselője, Wolfner Tivadar országgyűlési képviselővel együtt.

A Kör 1897-től „*Társadalmi lapok*” címmel folyóiratot adott ki, majd tagjai áldozatvállalásával, adományok és kölcsönök révén 1899-re felépíttette önálló otthonát a mai Árpád út 66. szám alatt. (Napjainkban ez az épület az Újpesti Polgárcentrum) Az új otthon lehetőséget teremtett a szórakozásra is: hetenként társas összejöveteleknek, táncestélyeknek adott helyet. Nem maradtak el természetesen a tudományos és közérdekű előadások sem, amelyek továbbra is a kör legnépszerűbb rendezvényei közé tartoztak.

A Kör a XX. század első felében aktívan vett részt Újpest szellemi és közéletében, így jelentős szerepe volt a gimnázium alapításában, valamint a helyi képzőművészet támogatásában. Ugró Gyula visszaemlékezése szerint: „az egész város kulturális életére kiható és a város szellemi fejlődésének megalapozására döntő tényező volt a Kör részéről a gimnázium létesítése céljából évek óta kiküldött bizottság megválasztása is. [...] Ez a bizottság gyűjtötte össze a gimnázium létesítésének szükségességét bizonyító adatokat, munkásságával állandóan fokozta a gimnázium megvalósítására irányuló mozgalmat és végül ezen bizottság kitartó munkájának eredménye volt az, hogy az 1905-6-iki iskolai tanévben megnyílt a községi gimnázium. [...] A Kör irodalmi bizottsága az újpesti művészgárda bevonásával az

¹² Ugró Gy.: i.m. 9. o.

1900. évben a Kör összes helyiségében műkiállítást rendezett, melynek sikere az igazi művészet iránti lelkesedés lángra lobbantásával rendkívül nagy hatást gyakorolt e városban. Újpest vagyonos polgárainak lakásaiban akkor ugyanis legtöbbször értéktelen képek és műtárgyak voltak felhalmozva. A műtárlat megnyitását ünnepélyes keretek között eszközöltük és arra Hock János kőbányai plébánost is kihívtuk, ki lángoló lelkesedéssel és páratlan szónoki ihletettséggel olyan határtalan szeretettel ébresztett fel a nagyszámú hallgatóságban, hogy már másnap az újpesti lakásokból repültek ki az értéktelen képek és szobrok, hogy azok helyét a kiállítás értékes művei foglalják el, és Újpesten még ma is létező igen sok nagyértékű műgyűjtemény alapját ez a kiállítás vetette meg.”¹³

Ezt a virágzó korszakot csak átmenetileg szakította meg az első világháború és a Tanácsköztársaság időszaka, így a Kör 1927-ben még bizakodóan ünnepelhette ötvenéves fennállásának évfordulóját. 1940-ben azonban – a zsidótörvények árnyékában – erőszakkal oszlatták fel annak az újpesti polgárságnak az egyesületét, amelynek túlnyomó többsége mindig a vallási, világnézeti türelmet hirdette.

Kísérletek 1956 után: Fiala Értelmiségiek Klubja, Közéleti Klub

A második világháború után a Rákosi-féle diktatúra megpecsételte a korábban oly aktívan tevékenykedő civil szervezetek sorsát. A több tucatnyi értékes, közhasznú, kulturális karitatív tevékenységet folytató felekezeti és világi szerveződés működési feltételeinek ellehetetlenítése, többüknek az erőszakos felszámolása súlyos veszteséget jelentett Újpest számára¹⁴. Ebben a korszakban szó sem lehetett semmiféle alulról szerveződő, civil kulturális közösség létrehozásáról.

Az 1956-os forradalmat követő megtorlás dermedt évei után azonban néhány tettekre kész diákban – akik a Könyves Kálmán Gimnázium harmadik-negyedik

¹³ Ugró Gy.: i. m. 11-12. old.

¹⁴ Berényi-Palasik-Rigóczy-Sipos-Varsányi: i. m. 30. o.

osztályosaiként élték át a forradalmi eseményeket – ismét fölvetődött a szellemi közösségteremtés gondolata. Az értelmiségi lét meghatározó eleme a komoly, érvelő beszélgetés. A beszéd igénye a lassan konszolidálódó rendszerben, az 1960-as évek elején ismét összehozta az akkor frissen diplomázott egykori gimnazista társakat.¹⁵

Abban az időben társasági összejövetelek szervezése természetesen nem történhetett hivatalos (párt) jóváhagyás nélkül. 1962 őszén – az 1957-ben együtt érettségiző – Sipos Lajos és Somos András felkeresték az akkori kerületi párttitkárt és bejelentették, hogy többedmagukkal értelmiségi klubot szeretnének szervezni. "Értelmiségi klubot munkáskerületben?" – húzta fel a szemöldökét a munkás önképzés történetében valószínűleg kevésbé jártas hölgy, ám nem mondott kategorikusan nemet a gondolatra, és a későbbiekben is megtúrta a klub létezését. A Hazafias Népfront IV. kerületi Bizottságának akkori elnöke viszont kifejezetten támogatta az ötletet, és így alakult meg a „Fiatal Értelmiségiek Klubja” mint szellemi közösség a Hazafias Népfront égisze alatt. Működési helye az abban az időben Ságvári Endréről elnevezett (Árpád út 66. szám alatti) művelődési házban volt, amelynek vezetője szintén pártfogolta a megalakulást.

A Klub rendezvényeit be kellett építeni a művelődési ház munkatervébe, amelyet a kerületi pártbizottság propaganda és művelődésügyi osztálya – az aktuális pártkongresszus irányelveinek megfelelően – engedélyezett. Ez a feladat a Ságvári Endre Művelődési Ház művészeti előadójára, Sedivi Lilla klubtagra hárult, aki a kerületi tanács népművelési osztályán is dolgozott. Az osztály vezetője felügyelte a kerület kulturális rendezvényeit, az ő jóváhagyása nélkül nem valósulhatott volna meg semmilyen program.

¹⁵ Az 1960-1988 közötti korszak ismertetése Bartos Tibor, Boga Bálint, Hollósi Antal, Kadlecovits Géza, Kecskeméti Gyuláné Sedivi Lilla, Lada László, Sefcsik Béla, Sipos Lajos, Somos András és Somos Zsuzsa egykori klubtagok szóbeli visszaemlékezésein alapul.

A Fialal Értelmiségiek Klubjához a volt Könyves Kálmán-os diákok mellett egyre többen csatlakoztak: pedagógusok, orvosok, jogászok, frissen diplomázott vagy még diploma előtt álló fiatalok. A Klub nem volt zárt: tagjai hívták barátaikat, ismerőseiket (nemcsak Újpestről, hanem a főváros más kerületeiből is), akik közül sokan állandó résztvevői lettek a találkozásoknak. Így gyűlt össze kb. 70-80 fő, akik közül legalább ötvenen mindig jelen voltak az esteken. A Klub kéthetente tartotta összejöveteleit, amelyekre változatos programokat szerveztek: neves előadókat hívtak meg, vagy maguk készültek fel előadásra és vitára egy-egy témában, máskor egymás között beszélgettek, szórakoztak. Az egykori klubtagok visszaemlékezései szerint az 1960-as években érdekfeszítő előadások hangzottak el a művészetpszichológiáról, a film második világháború utáni európai történetéről, az író személyiségéről és a társadalommal fennálló kapcsolatáról, a büntetőjogban az ártatlanság vélelméről. Emlékezetesek voltak az orsós magnetofonnal tartott jazz-bemutatók, valamint a Berda-estek, amelyeket nagy vacsorák követtek. A Klub összejövetelein azonban nemcsak előadások, viták kaptak helyet, hanem a szórakozás is: rendszeres asztali foci és kártyacsaták színesítették az együtt töltött időt.

Az 1960-as évek második felétől egy fiatalabb generáció is feltűnt a klubtagok sorában. A Klub tudatosan szervezte a fiatalokat: Sedivi Lilla rendszeresen járta az újpesti középiskolákat, toborozta az érdeklődő diákokat, meghívókat küldött részükre. A gimnazisták egy csoportja azelőtt rendre összegyűlt, mintegy kis-klubként az Árpád út 66-tal szemben lévő "Hófehérke" presszóban, ahol egy-egy "Bambi" mellett cseréltek eszmét a világ dolgairól. Többen innen "pártoltak át" a Klubba. A Klub tevékenysége nemcsak előadóestek szervezésére terjedt ki, hanem a művelődési házban lévő kiállító teremben képzőművészeti tárlatok megrendezésére is.

Egy "megtűrt" értelmiségi klub az 1960-as években nem létezhetett anélkül, hogy valamennyi rezdülését ne figyelték volna. Az előadók személye és a választott – többségükben "kényes" – témák miatt a kerületi állami és pártvezetőkben kísértett a

félelem, nehogy a társaság egy újabb "Petőfi-körré" váljék. Amikor a klubtagok az előadóként meghívott egyik vezetőt jól célzott, aktuális politikai kérdésekkel zaklatták, maguk is tartottak attól, hogy a "húzd meg, ereszd meg" politikája szellemében másnap többüket elviszik. Ez nem következett be, de a párt ún. "téglákkal" (beépített emberekkel) gondoskodott arról, hogy a klubban történekről azonnal, "forró dróton" értesüljön. A Klub persze "csak" annyiban volt ellenzéki, amennyiben maga a gondolkodás abban a korban ellenzékinek számított.

Az 1970-es évek elejére a Klub alapító tagjai középkorúakká váltak, egzisztenciájuk, családjuk lett elsődlegesen fontossá számukra. Többen elköltöztek Újpestről és az utódok nem törődtek annyit az utánpótlás biztosításával sem. A "puha diktatúra" időszakában a közéleti kérdések iránti érdeklődés is lanyhult. Ezért lelkes szervezők, aktív tagok és programok hiányában a Klub elsorvadt.

1979/80-ban újabb kísérletek történtek a klubélet felélesztésére. Somos András „Közéleti Klub” néven megpróbálta újjászervezni az újpesti értelmiségi esteket, tartós érdeklődést azonban ez a kezdeményezés nem váltott ki. Jóval nagyobb sikere volt Bartos Tibor és Györffy Miklós (később a Magyar Televízió riportere) „Irodalmi Kávéházának”, amely kb. 3-4 évig működött az 1980-as évek első felében és a Fiala Értelmiségiek Klubjához hasonlóan nem volt zártkörű, összejövetelein bárki részt vehetett. Egészen pontosan senki nem tudja, hogy néhány év után az érdektelenség vagy a hatalom "diszkrét fojtogatása" miatt szűnt-e meg.

Az 1960-as és az 1980-as éveknek az értelmiségi levegő fenntartására irányuló kísérletei Újpesten mai szemmel nézve azért jelentősek, mert megőrizték az igényt és a példát a hasonló szellemiségű, pártoktól és a mindennapi politikától független civil szervezkedésekre az 1980-as évek végére, amikor az újrászervezés – minden eddiginél nagyobb támogatottsággal és sikerrel – megkezdődhetett. Azok, akik a nehezebb időkben is mertek szippantani a szabad levegőből, ismét színre léphettek.

Az Újpesti Közművelődési Kör újraszervezése

1988-ra a világpolitika alakulása Közép-kelet Európa – és benne Magyarország – sorsát alapvetően megváltoztatta. Megkezdődött a szocialistának nevezett rendszer gyors és látványos összeomlása. Egyre inkább láthatóvá vált, hogy a gazdaság csődjé és a vezető "elit" politikai tehetetlensége miatt szétesik a rendíthetetlennek hitt kommunista hatalom. Hazánkban a változások jele volt, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárton belül a reformerők váltak hangadóvá, majd egyre-másra szerveződtek az eleinte laza köteléket alkotó, majd szövetségekké formálódó ellenzéki csoportosulások.¹⁶ A megújulás szellemi vezetői azok az értelmiségiek voltak, akik a diktatúra éveit is igyekeztek megőrizni képességüket a független gondolkodásra. A Kádár-rendszer tespedtsége után a gondolkodó értelmiség ismét magára találhatott.

Az új idők kezdetét Újpesten is érezni lehetett. Megnőtt az érdeklődés mind a helyi mind az országos közügyek, események iránt. Sokan érezték: közösséget kellene teremteni a beszélgetésre, az együttgondolkodásra. Lehetőséget biztosítani, hogy meghallgassák azok véleményét és elképzeléseit, akiknek szava az országban mértékadó. Létrehozni egy olyan szellemi bázist a kerületben, amely anélkül tud tenni valamit az átalakulás érdekében, hogy valamelyik politikai csoportosulás mellett elkötelezné magát. És – felelevenítve a hagyományokat – újból teret adni az önképzésnek: művészeti, irodalmi esteket szervezni, tudósok, filozófusok gondolatait hallgatni. Részt venni a helyi közösségi értékek őrzésében, megmozdulások szervezésében.

Amikor Sipos Lajos és Somos András 1988 őszén – a negyedszázaddal korábbi fiatalos elszántsággal – fölkeresték a Hazafias Népfront helyi vezetőjét, Mácsik Arankát, azzal, hogy a HNF "védőszárnya alatt" értelmiségi klubot kívánnak alakítani,

¹⁶ Bertényi Iván-Gyapay Gábor: Magyarország rövid története, Maecenas Könyvkiadó, Budapest, 1992. A kommunista hatalom összeomlása, 611.

kedvező fogadtatásban részesültek. A pártbizottság titkára, Káder Gyula sem ellenezte az ötlet megvalósítását, mindössze azt kérte, hogy az alakulással várják meg az Újpestért Egyesület létrejöttét. (1988-ban Újpesten mindössze három nyilvántartott egyesület létezett: a természetbarátoké, a kisállattenyésztőké valamint a Vöröskereszté. Az Újpestért Egyesületet a letűnőben lévő rendszer egyes vezető személyiségei szerették volna – polgári szervezetként, elsőnek! – megalakítani. Erre végül – mintegy politikai ellenlépésként az Értelmiségi Klub létrehozására –, 1989 februárjában került sor).

A pártbizottság titkárának kérését azonban a szervezők nem teljesítették, hanem az elvi jóváhagyás birtokában megjelentek Horváth Emilnél, az Ady Endre Művelődési Központ igazgatójánál, aki hajlandó volt az egykori Szabadság moziból átalakított, Tavasz u. 4. szám alatti épületben helyet biztosítani a klub rendezvényeinek, sőt készséggel lehetővé tette, hogy a művelődési központ helyiségeit a Klub kéthetente péntek esténként ingyen használja. Mindezek után megkezdődött a széleskörű szervezőmunka, amelynek eredményeként 1988. december 2-án mintegy kétszáz – lakóhelye, munkahelye vagy rokoni-baráti kapcsolatai folytán Újpesten kötődő – ember megalakította az Újpesti Értelmiségi Klubot. Az alakuló estét – amelyről minden résztvevő emléklapot kapott – Fekete János, a IV. kerület utolsó tanácselnöke nyitotta meg, és Cseh Tamás zeneművész valamint Trokán Péter színművész adtak nagysikerű előadást.

Az Újpesti Értelmiségi Klub ezután "teljes gőzzel" megkezdte működését, kéthetente rendszeresen megtartotta összejöveteleit és egyre inkább bekapcsolódott a város közéletébe. 1989. május 12-én közgyűlést tartott, amelyen elfogadta a Klub alapszabályát és megválasztotta a már addig is aktívan tevékenykedő vezetőségi tagokat (Az alapszabályt a közgyűlés 1994 elején módosította). A következő évre láthatóvá vált, hogy egyes helyi közéleti feladatok olyan mértékben megnövekedtek, amely lehetetlenné teszi azoknak a Klub szokásos keretein belüli megvalósítását. Ezért

jött létre 1990-ben Szunyoghy András kezdeményezésére a város- és környezetvédelmi valamint kutatási feladatok ellátására az Újpesti Városvédő Kör, amely szorosan kapcsolódott a Klubhoz, tizenkét fős vezetőségéből valamennyien klubtagok és heten a klub vezetőségi tagjai is voltak. A városvédelmi tevékenység azonban egyre inkább a Klubtól eltérő szervezetet és programot igényelt. Az elképzelések megvalósításához mind több pénzre volt szükség, ami nélkülözhetlenné tette azt, hogy a városvédők munkája egyesületi keretek között történjék. Kadlecovits Géza kezdeményezése nyomán ezért 1995. november 11-én 106 alapító taggal létrejött az Újpesti Városvédő Egyesület, amelynek első elnöke Kapolyi László lett. Az Egyesülethez kapcsolódik az Újpesti Helytörténeti Alapítvány, amely kéthavi rendszerességgel – az önkormányzat anyagi támogatásával – kiadja az *Újpesti Helytörténeti Értesítő* című lapot.

Az Újpesti Értelmiségi Klub 1996. szeptemberében - egyrészt a hagyományokhoz való kötődésének, másrészt valamennyi társadalmi réteg iránti nyitottságának kifejezésére – nevet változtatott, és azóta Újpesti Közművelődési Kör névvel működik tovább¹⁷. A Klub illetve a Kör rendezvényeinek túlnyomó többségét 1994 eleje óta ismét az elődök pénzéből felépített Árpád út 66. szám alatti épületben, az Újpesti Polgárcentrum klub- illetve színháztermében tartja, amelyet a kerületi önkormányzat varázsolt újjá eredeti szépségében. Kivételesen egyes nagyobb szabású programokra a Tavasz u. 4. szám alatti épületben kerül sor, hivatalosan ez a Kör székhelye.

A Közművelődési Kör a módosított alapszabály szerint „polgári kezdeményezéssel létrehozott - jogi személyiséggel nem rendelkező - baráti társaság”, amely "összefogja a Budapest IV. kerületében, Újpesten élő, vagy családi, munkahelyi, baráti, történeti kötődései folytán Újpesthöz vonzódó értelmiségiek kulturális, művelődési, szabadidős

¹⁷ Az Újpesti Értelmiségi Klub illetve az Újpesti Közművelődési Kör első tíz évéről részletesen lásd *Kőrös András: Az Újpesti Közművelődési Kör újabb története, Újpesti helytörténeti Értesítő* 1998. november, V. évf. 6. szám 7. old.

tevékenységét. Lehetőséget biztosít arra, hogy tagjai kifejthessék Újpest társadalmi, kulturális és települési fejlődésére vonatkozó elképzeléseiket. Alkalmat ad arra, hogy a tagok egymást megismerve szellemi együttműködésükkel és a társadalmi élet élénkítésével a fejlődést szolgálják. Előmozdítja Újpest történetének, önismeretének feltárását és folyamatos klubéletet teremt a tagok, valamint családtagjaik részére." A Kör legfőbb célja tehát a szellemi értékek és a hagyományok őrzése, megteremtése, továbbvitele. Tagjai azonban ezt elsősorban a folyamatos önképzéssel, beszélgetésekkel, programokon való részvétellel – és nem kampányszerűen vagy oktató jelleggel – kívánják megvalósítani. Az eredeti elképzeléseknek megfelelően a Kör felajánlotta számos politikailag független szakember tagjának segítségét az önkormányzat számára – egy magisztrátus-szerű testület létrehozásával – szakkérdések eldöntésében. Ennek igénybevételére azonban a pártszempontoktól meghatározott politikai közéletben ilyen formában nem került sor.

A Kör tagjainak létszáma a kezdeti időkben 2-300 fő között mozgott, legalább ötvenen minden rendezvényen megjelentek. Eleinte a főváros más kerületeiből és a környező vidéki településekről is számon tarthattunk tagokat, mára azonban a nem újpesti lakóhellyel vagy munkahellyel rendelkezők száma minimálisra apadt. Ezáltal az elmúlt két évtizedben – annak ellenére, hogy új tagok is jöttek – a létszám némiképp csökkent, ami azért nem ad borúlátásra okot, mert az a 100-150 fős társaság, amely a Kör "lelke", változatlanul kitart a közösség mellett. A tagok többsége értelmiségi foglalkozású: jogászok, orvosok, pedagógusok, mérnökök, művészek, vállalkozók és alkalmazottak. A tagság derékhadának átlag-életkora: 50 év feletti. Soraiban négy újpesti díszpolgár (dr. Gerber Alajos, dr. Miletics Iván, dr. Sipos Lajos, dr. Somos András) foglal helyet, továbbá számos, Újpest Önkormányzata által más díjakkal kitüntetett személy.

A Kör programjait – a klubtagok véleményének egyeztetésével – a vezetőség szervezi, a szervezésben és lebonyolításban (a vendégeinkkel való beszélgetésekben, a

"házigazda" tisztének ellátásában) azonban a klub szinte minden aktív tagja részt vesz. A vezetőség kezdetben 9 főből állt. Az első vezetőségi tagok: Hollósi Antal, Kadlecovits Géza, Kántor Jenő, Lányi Csaba, Sefcsik Béla, Sipos Lajos, Somos András, Szunyoghy András, Zámbó Gyula voltak. A Kör három képviselője kezdettől: Hollósi Antal, Sipos Lajos, Somos András.

A kéthetente, péntek estéken tartott programok nagyobb része beszélgetés neves vendégekkel. Az elmúlt 19 évben a Kör számos országos, sőt európai hírű vendéget üdvözölhetett. Áttekintve a Vendégeknyvet látható, hogy mennyi érdekes ember járt a Körben, hány neves személyiség: kiváló tudósok, vezető egyházi személyiségek, művészek, közéleti személyiségek fordultak meg itt.¹⁸ Ezen kívül ünnepi estek, bálók tartására is sor került (a Kör évről évre karácsony, szilveszter és farsangi estét tart). A beszélgetések, előadóestek mellett több alkalommal a tagok közösen meglátogatták az Újpest Színház bemutatóit. A Kör rendszeresen szervez kirándulásokat a tagok és barátaik részére, több alkalommal külföldre is.

A Körnek kezdettől fogva egyik vezéreszméje a különböző vallások, világnézetek közti párbeszéd megteremtése és elősegítése. Ennek szellemében hívtuk meg a különböző egyházak neves képviselőit, és került sor már 1990-ben egy ökumenikus találkozóra, amelyen a baptista, evangélikus, izraelita, katolikus, metodista, református és unitárius egyházak képviselői vettek részt és fejtették ki nézeteiket. A kisebbségek helyzetének, kultúrájának jobb megértését szolgálta a kisebbségi estek szervezése.

Az, hogy a Kör politikai tevékenységet nem folytat és nem elkötelezett egyetlen politikai irányvonal mellett sem, nem jelenti azt, hogy kivonná magát a közéleti eseményekből. A Kör képviselői 1989 óta részt vesznek a köztéri szobrok,

¹⁸ A Kör rendezvényeinek kronológiáját valamint a Vendégeknyv érdekesebb bejegyzéseit lásd: Vendégeknyv. Újpesti Közművelődési Kör. 1988-1998., valamint 1998-2003. Szerk.: Körösné dr. Mikis Márta. Az Ady Endre Művelődési Központ kiadványai, Budapest, 1998. és 2003.

emléktáblák, síremlékek ünnepi koszorúzásában. 2000-től kezdődően a tagok és más pártolók anyagi hozzájárulásával, rendszeresen minden évben sor kerül az Újpesti Várospanapok keretében egy-egy neves újpesti személyiség (gróf Károlyi István, dr. Ugró Gyula, Pállya Celesztin, Aschner Lipót, Wolfner Tivadar, Babits Mihály, Szunyoghy János) emléktáblájának elkészíttetésére és köztéri felavatására.

1990. november 23-án, a település alapításának 150. évfordulója alkalmából tartott ünnepség keretében adták át a Kör vezetői az „*Ad honorem Újpest 1840-1990*” emlékérmeket annak a 19 idős személynek, akik a legkülönbözőbb szakterületeken Újpestért dolgoztak. Az ünnepség üzenete a városukért élő polgárok megbecsülése volt¹⁹.

A Kör kezdettől fontos törekvése, hogy felkarolja a kerületben élő művészeket, és segítse a fiatal tehetségek kibontakozását. 1997-ben a Kör kezdeményezése alapján a polgárcentrumban gyermekrajz kiállítást tartottak, amelyen díjak kiosztására is sor került. Az újpesti képzőművészek "magja" a Körben található. 1998 tavasza óta több alkalommal a hivatásos és amatőr művészek a Polgárcentrumhoz tartozó Újpest Galériában, közös tárlaton mutatták be alkotásaikat.

A Kör tagjai képzőművészeti, irodalmi és helytörténeti pályázatok, vetélkedők rendezésében, elbírálásában vesznek részt. Az általános iskolások, illetőleg a gimnazisták számára évente-kétévente rendezett helytörténeti vetélkedőkön a Kör minden alkalommal értékes különdíjat ajánl fel.

Az elmúlt csaknem két évtizedre visszatekintve bizvást mondhatjuk, hogy a Kör tevékenységére, szellemiségére büszkék lehetünk. Olyan jellegű szellemi közösséget sikerült – a legjobb hagyományokra építve – megvalósítani, amely nem vált a napi

¹⁹ Az eseményről részletesen lásd: *Ad honorem Újpest 1840-1990 emlékérmek átadása*, in: *Újpest – Írások a település történetéből*, az 1. lábjegyzetben i. m. 134. o.

politikai szándékok eszközévé. Megőrizte azt az alapeszmét, amivel létrehozói útnak indították, nevezetesen, hogy az újpesti értelmiségiek részére tegye lehetővé az értelmes gondolatcserét, biztosítson teret az önképzésre, a műveltség gyarapítására, az igényes szórakozásra. Ehhez természetesen szükség van arra a légkörre, amelyben az önkormányzat, a kulturális intézmények vezetői nem gyanakvással, hanem megértéssel és támogatással fordulnak a helyi független civil kezdeményezések felé. Szükség van továbbra is a többi hasonló szervezettel való összefogásra, a tagok áldozatkészségére, ötleteire.

Dr. Kőrös András